

Katowice, 9 września 2024 r.

Prof. dr hab. Barbara Mikołajczyk

Instytut Nauk Prawnych

Wydział Prawa i Administracji

Uniwersytet Śląski w Katowicach

RECENZJA

rozprawy doktorskiej Pani mgr Agnieszki Oleksyn – Wajdy

pt. *Implementacja zasady zrównoważonego rozwoju w Unii Europejskiej.*

Studium przypadku branży tekstylno-odzieżowej, Warszawa 2024, ss. 304

Promotor: prof. dr hab. Jerzy Menkes

Stosownie do przepisów ustawy z dnia 20 lipca 2018 r. Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (Dz.U. z 2018 r. poz. 1668 ze zm.), przepisów obowiązujących w Uniwersytecie Szczecińskim oraz w związku z uchwałą Rady Naukowej Instytutu Nauk Prawnych Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Szczecińskiego nr 89/2024 z dnia 28 czerwca 2024 r. w sprawie wyznaczenia recenzentów w przewodzie doktorskim Pani mgr **Agnieszki Oleksyn – Wajdy**, przedstawiam poniżej recenzję rozprawy doktorskiej.

1. Ocena wyboru problematyki oraz sformułowania tematu i zakresu rozprawy

Na wstępie recenzji należy przyznać, że **tematyka** rozprawy doktorskiej została wybrana szczególnie trafnie. Wybór tematyki związanej z ochroną środowiska i klimatu w kontekście działalności branży tekstylnej i odzieżowej świadczy o tym, że prawo międzynarodowe nieustannie się zmienia i wkracza na nowe obszary, pozornie odległe od niego. Recenzowana dysertacja jest pracą z zakresu prawa międzynarodowego i prawa Unii Europejskiej o charakterze interdyscyplinarnym, gdyż podejmuje wątki z zakresu ochrony środowiska i ekonomii.

Autorka we wstępie przekonująco uzasadnia potrzebę zajęcia się tematyką przemysłu odzieżowego (jednego z największych „zanieczyszczaczy” środowiska) poprzez pryzmat promowanego na forum powszechnym i europejskim zrównoważonego rozwoju.

Należy się zgodzić z Doktorantką, że jest to bez wątpienia problem niezwykle aktualny i wymagający pogłębionej analizy, zwłaszcza w związku z przyspieszającą zmianą klimatu z jednej strony, a z drugiej, z powodu rosnącej konsumpcji i rozwoju branży modowej, zwłaszcza tzw. *fast fashion*.

Należy docenić refleks Doktorantki i Promotora recenzowanej pracy w odniesieniu do zachodzących aktualnie zjawisk i problemów o zasięgu globalnym. Warto też podkreślić edukacyjny walor dysertacji. Autorka przekonująco ilustruje koszty, jakie ponosi środowisko naturalne w związku z produkcją odzieży.

Produkcja odzieży dotyka wielu kwestii regulowanych przez prawo międzynarodowe, nie tylko ochrony środowiska i klimatu, ale na przykład praw człowieka lub międzynarodowego prawa handlowego. Jednakże, zważywszy na różnorodność wątków związanych w analizowanym zagadnieniu, dobrze się stało, że Autorka zdecydowała się na wybranie tylko jednego aspektu (środowiskowo-klimatycznego) zrównoważonego rozwoju i jedynie na wspomnienie o innych, na przykład tych dotyczących praw człowieka. O tych kwestiach napisano już wiele (np. Vijayarasa R, Liu M. *Fast Fashion for 2030: Using the Pattern of the Sustainable Development Goals (SDGs) to Cut a More Gender-Just Fashion Sector*. Business and Human Rights Journal. 2022;7(1), ss.45-66). Wyraźne ograniczenie zakresu pracy stanowi tutaj zaletę i czyni ją kompaktową i skoncentrowaną na konkretnym problemie. Można zatem uznać, że praca ma charakter wyspecjalizowany.

Temat pracy *Implementacja zasady zrównoważonego rozwoju w Unii Europejskiej. Studium przypadku branży tekstylno-odzieżowej* został jasno sformułowany, choć o wspomnianym wyżej ograniczeniu zakresu czytelnik dowiadyuje się dopiero we wstępie. Można zakładać, iż Autorka w pracy analizuje zasadę zrównoważonego rozwoju ukształtowaną na forum powszechnym, a następnie jej interpretowanie i wdrażanie w Unii Europejskiej. Warto tutaj wskazać, że w tytule brak wskazania na „prawo UE” lub „prawo państw członkowskich”, co jest rozsądne, gdyż pozwoliło Autorce włączyć rozważania na temat inicjatyw podejmowanych przez organizacje pozarządowe i przedsiębiorstwa. Taki zabieg wiąże rozprawę z koncepcją globalnego zarządzania, rozumianego jako ramy instytucji, zasad, norm i procedur, które ułatwiają zbiorowe działania i współpracę między państwami i innymi podmiotami.

Można natomiast polemizować z Autorką, czy nie byłoby lepiej, gdyby tytuł odnosił się po prostu do „zrównoważonego rozwoju” lub „koncepcji zrównoważonego rozwoju”. Autorka

postawiła sobie jednak poprzeczkę wyżej wskazując w tytule na „zasadę zrównoważonego rozwoju”. Należy docenić ten zabieg, ale jednocześnie można mieć wątpliwości, czy Autorka wystarczająco udowodniła, że zasada zrównoważonego rozwoju jest istotnie zasadą prawa międzynarodowego.

Autorka przywołuje różne poglądy doktryny w tym zakresie, które nie dają jednoznacznej odpowiedzi na ten temat. Szkoda, że wśród przytaczanych opinii nie znalazły się poglądy Christine Voigt przedstawione m.in. w fundamentalnej monografii pt. *Sustainable Development as a Principle of International Law*, Brill 2009, zwłaszcza rozdział 6, ss.145 - 186).

Istotnym dowodem na ukształtowanie się zasady zrównoważonego rozwoju jest orzecznictwo międzynarodowe. Międzynarodowy Trybunał Sprawiedliwości nie rozwinął co prawda kwestii statusu prawnego zrównoważonego rozwoju w przytaczanym przez Autorkę wyroku *Gabčíkovo-Nagymaros*, ale odniósł się do zrównoważonego rozwoju jako „koncepcji”, którą zastosował i zaakceptował jako mającą bezpośrednią moc normatywną, co pośrednio może wskazywać na jej status jako zasady. (Być może z tego powodu czasem trudno też zidentyfikować, czy Autorka pracy pisze o koncepcji, czy zasadzie). Jednak odrębna opinia sędziego Weeramantry'ego przechyla szalę na rzecz “zasady” (zwłaszcza z perspektywy czasu, jaki upłynął od wydania wyroku). Szkoda, że ten pogląd ten został przytoczony jedynie w przypisie (przypis 242) i to „z drugiej ręki”, podobnie jak i orzeczenie Organu Apelacyjnego WTO w sprawie *Shrimp Turtle Case* (przypis 243). Potwierdzeniem ewolucji zasady mogłoby być także orzeczenie Stałego Trybunału Arbitrażowego *Iron Rhine ('IJzeren Rhine') Railway (Belgia v. Niderlandy, 2005)*, w którym STA stwierdził, że potrzeba pogodzenia rozwoju gospodarczego z ochroną środowiska staje się zasadą ogólnego prawa międzynarodowego, także w odniesieniu do działań podejmowanych w ramach implementacji traktatów między stronami. Orzeczenie to nie pojawia się w pracy.

Z kolei w sprawie celulozowni na rzece Urugwaj- *Pulp Mills on the River Uruguay (Argentyna v. Urugwaj, 2010)* rozpatrywanej przez MTS pojęcie „zasady zrównoważonego rozwoju” pojawia się *expressis verbis* w memoriałach stron (co może świadczyć o *opinio iuris*), a także bardzo intensywnie w opinii odrębnej sędziego Cançado Trindade. Pokreśla on, że trudno byłoby obecnie wyobrazić sobie międzynarodowe prawo ochrony środowiska bez odniesienia do zasad prewencji, ostrożności i zrównoważonego rozwoju z jego długoterminowym wymiarem czasowym leżącym u podstaw sprawiedliwości międzypokoleniowej. Jego zdaniem Międzynarodowy Trybunał Sprawiedliwości, jako

trybunał światowy, nie może pomijać tych zasad (*Separate Opinion of Judge Cançado Trindade*, s. 138). Problem w tym, że wspomniany wyrok nie pojawia w pracy jako uzasadnienie istnienia zasady zrównoważonego rozwoju, a przecież ta sprawa powinna być najbliższa Autorce, jako dotycząca zanieczyszczenia wód, których jakość jest szczególnie narażona także w związku z działalnością sektora tekstylnego.

Z naświetlaniem zasady zrównoważonego rozwoju na gruncie europejskim, Autorka radzi sobie znacznie lepiej, choć nie posiłkuje się orzeczeniami TSUE, a jest ich sporo, podobnie jak i literatury na ten temat (np. szeroko piszą o tym przytaczane w przypisie 378 A. Syryt i A. Klimska, *Ethical and legal conditions of sustainable development - the perspective of primary EU law and the case law of the Court of Justice of the European Union in matters of environmental protection*, Zeszyty Naukowe. Organizacja i Zarządzanie / Politechnika Śląska 2019, z. 137).

2. Teza i cele badawcze

Teza pracy „implementacja zasady zrównoważonego rozwoju w unii Europejskiej, zwłaszcza w przypadku branży tekstylny – odzieżowej, nie sprowadza się jedynie do prostego przeniesienia tej zasady w ramach ogólnych wytycznych i przepisów. Jest to proces złożony, zależny od zaangażowania różnorodnych aktorów tej branży, w tym producentów oraz konsumentów.” Teza pewnie mogłaby być sformułowana bardziej lakonicznie, ale w obecnym kształcie także jest jasno sformułowana, a układ pracy odpowiada jej istocie.

Teza została uzupełniona spójnymi z nią siedmioma założeniami badawczymi. Są one sformułowane trafnie, służąc jej wykazaniu. Choć część z nich odnosi się do materii pozaprawnej (np. aktywności przedsiębiorstw), to są one jak najbardziej uzasadnione w kontekście tematu i tezy pracy i umożliwiają przedstawienie spójnego wyводу. Podobnie pytania badawcze są skoncentrowane wokół zagadnień związanych z działaniami oddolnymi (głównie podmiotów niepaństwowych) przyczyniającymi się do implementacji zasady zrównoważonego rozwoju, zwłaszcza na szczeblu europejskim.

Można jednak wskazać na brakujące ogniwo w założeniach i pytaniach. Pewnym utrudnieniem dla czytelnika jest brak wyjaśnienia, jak Autorka rozumie (przynajmniej na użytek recenzowanej pracy) pojęcie „implementacji”, tym bardziej, że jak słusznie zaznacza w „proces implementacji” zaangażowały się podmioty niepaństwowe (s. 238). Przede wszystkim brak odpowiedzi na pytanie, czy implementacja to tylko praktyka przedsiębiorstw i konsumentów? Nie do końca wiadomo jak wygląda implementacja tej zasady ze strony państw.

Czy państwa dokonują skutecznej transpozycji przytoczonych w pracy dyrektyw i wdrażają unijne strategie i programy? Jakie warunki państwa stwarzają w praktyce przedsiębiorcom i konsumentów, alby respektowali cele zrównoważonego rozwoju. Wydaje się, że praca byłaby pełniejsza, gdyby znalazły się w niej części dotyczące także tych zagadnień.

3. Założenia metodologiczne

Metody badawcze zastosowane przez Doktorantkę w większości nie budzą zastrzeżeń. Bezsporne i adekwatne są metody formalno – dogmatyczna – badająca prawo i funkcjonalna – odnosząca się do zjawisk społecznych. Z pewnością do rzadkości w naukach prawnych należy metoda empiryczna. Jej zastosowanie było możliwe ze względu na zaangażowanie Autorki w prace grupy roboczej ds. legislacji w branży tekstylno – odzieżowej przy UN Global Compact i inne podobne inicjatywy. Zastosowanie tej metody podniosło walory pracy i, jak wcześniej wspomniałam, zaważyło na „wyspecjalizowaniu” pracy i jej praktycznym charakterze.

Można się jednak zastanawiać, na ile zastosowanie metody polegającej na ankietowaniu firm przyczyniło się do udowodnienia tezy pracy i odpowiedzi na pytania badawcze. Część „ankietowa” pracy z pewnością stanowi interesujący materiał poglądowy, ale trudno wyciągnąć z niego naukowe wnioski o charakterze ogólnym. Wydaje się, że próbka jest zbyt mała, aby było to możliwe. Ponadto ankietowane przedsiębiorstwa należą do tych „świadomych”, a co z pozostałymi? Ile firm odmówiło lub nie zareagowało na prośbę o przeprowadzenie ankiety? Szkoda, że wśród pytań nie znalazło się pytanie o ocenę działań państwa w zakresie stwarzania warunków dla implementacji przez nie zrównoważonego rozwoju.

4. Struktura pracy i zawartość poszczególnych części

Praca składa się z rozbudowanego i wartościowego wstępu, opisującego tezy, cele i zastosowane metody oraz z pięciu rozdziałów. Dwa pierwsze zostały poświęcone kształtowaniu się zasady zrównoważonego rozwoju w prawie międzynarodowym i unijnym. Rozdział trzeci to identyfikacja problemów dla środowiska, jakie generuje branża tekstylno – odzieżowa, zwłaszcza tzw. *fast fashion* oraz różne typy *greenwashingu* (trzeba przyznać, że słowniczek zamieszczony we wstępie jest tutaj niezwykle przydatny!). Rozdział czwarty Autorka poświęciła oddolnym inicjatywom i samoregulacjom wykonywania i egzekwowania zasady zrównoważonego rozwoju. Ostatni, piąty rozdział, dotyczy prawa i strategii Unii Europejskiej w omawianym obszarze. Rozdziały trzeci, czwarty i piąty mają charakter „wyspecjalizowany” dotyczą bowiem *stricte* branży tekstylno – odzieżowej. Dysertacja jest zwięzła

i rozporządzeń. Zważywszy, że dysertację ukończono we wrześniu 2023 r. (s. 42) nieco więcej uwagi Autorka powinna była poświęcić wnioskowi dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady w sprawie należytej staranności przedsiębiorstw w zakresie zrównoważonego rozwoju oraz zmieniająca dyrektywę (UE) nr 2019/1937, COM(2022)071 (*Corporate Sustainability Due Diligence Directive*), której pierwszy projekt został przedstawiony przez Komisję Europejską w lutym 2022 r. Autorka zaledwie o nim wspomina przy okazji omawiania wytycznych OECD (s.146), a przecież nowa dyrektywa (obecnie przyjęta i ogłoszona w lipcu 2024 r.) wprowadza dla wielkich przedsiębiorstw obowiązek należytej staranności w odniesieniu do poszanowania praw człowieka i kwestii środowiskowych i dotyczy nie działalności własnej przedsiębiorstw, ale także jednostek zależnych oraz do tzw. łańcucha działalności (*chain of activities*).

5. Literatura i źródła

Źródła i zgromadzona literatura są różnorodne, przy czym w mojej opinii zebrana literatura przedmioty nie podnosi zbyt wielu walorów pracy, choć można ją uznać za wystarczającą. I tak, czytając części pracy poświęcone zasadzie zrównoważonego rozwoju, uważny czytelnik będzie odczuwał pewien niedosyt. Kwestii tych dotyczy przede wszystkim w rozdział pierwszy (ss. 43-78), jednak zawarte tam rozważania zostały oparte na oparte stosunkowo starej literaturze i podręcznikach, a przecież w tytule rozdziału pierwszego jest mowa o „ewolucji zasady”, a nie jej „genezie”. Autorka pisze na przykład, że „...różni naukowcy mają odmienne poglądy...”, ale przytacza publikacje sprzed pięćdziesięciu, trzydziestu i dwudziestu lat. A może współcześnie te poglądy są zupełnie inne? Nie licząc kilku nowszych raportów międzynarodowych i jednego doktoratu (przypis 179), tylko osiem pozycji literatury przywołanych w tym rozdziale zostało wydanych w ostatniej dekadzie.

Z kolei rozdział piąty niemal w całości jest oparty jedynie na aktach prawnych. Brak w nim poglądów doktryny i orzecznictwa, które są materiałem pozwalającym na głębszą analizę zagadnienia.

Z drugiej strony, wysoko należy ocenić zebranie przez Autorkę raportów organizacji międzynarodowych i opinii ekspertów. Zebranie i uporządkowanie ogromu aktów unijnych w rozdziale piątym także należy zaliczyć do mocnych punktów walorów pracy. Takie uporządkowanie przydałoby się jeszcze na końcu dysertacji, w wykazie dokumentów, które nie zostały w jakikolwiek sposób sklasyfikowane. Układ alfabetyczny utrudnia docenienie

zakończeniem korespondującym z założeniami wstępu, aneksem zawierającym pytania i odpowiedzi firm oraz bibliografią.

Struktura pracy zawsze podlega dyskusji, a każdy autor/ka będzie miał/a własną koncepcję i uzasadnienie dla takiego, a nie innego układu pracy. W przypadku recenzowanej pracy, w odniesieniu do struktury pracy, należy zadać pytanie dlaczego analiza prawa unijnego znalazła się po omówieniu inicjatyw pozapaństwowych. Po omówieniu zasad prawa międzynarodowego i unijnego, logiczne wydaje się przejście prawa Unii, a dopiero potem do inicjatyw oddolnych poprzedzających wspomniany aneks z odpowiedziami na ankietę.

Należy jednak mieć na względzie, że interdyscyplinarna tematyka stawia autorom i autorkom duże wyzwania ze względu na swoją wielowątkowość. Interdyscyplinarne podejście do zagadnienia, łączące wiedzę z różnych dziedzin prawa i nie tylko prawa, wymagają od badaczy i badaczek wzmożonego wysiłku w konstruowaniu wyводу i przyjmowania oryginalnych rozwiązań w zakresie konstrukcji pracy.

Pomimo wątpliwości co do miejsca dwóch ostatnich rozdziałów, strukturę rozprawy oceniam jako przejrzystą. W znakomitej większości poszczególne fragmenty pracy odpowiadają swoim tytułom. Można mieć jedynie zastrzeżenia do umieszczenia wytycznych OECD (ss. 145 – 147) w rozdziale poświęconym oddolnym inicjatywom konsumentów i producentów. Wszak Organizacja Współpracy Gospodarczej i Rozwoju jest organizacją skupiającą 38 wysoko rozwiniętych i demokratycznych państw, a jej celem jest wspieranie państw członkowskich w osiągnięciu jak najwyższego poziomu wzrostu gospodarczego i stopy życiowej obywateli. Trudno tutaj zatem mówić o inicjatywie o charakterze oddolnym.

Można też dostrzec, że w niektórych miejscach, zwłaszcza w pierwszych rozdziałach, Autorka niepotrzebnie „robi wykład” z podstaw prawa międzynarodowego lub europejskiego (np. s. 87, s. 92), zamiast poświęcić nieco więcej uwagi wpływowi konkretnych aktów na kształtowanie obowiązków państw w zakresie zrównoważonego rozwoju. Przedsiębiorstwa branży tekstylny – odzieżowej funkcjonują przecież w określonym środowisku prawnym państw, w których prowadzą działalność.

Tych odniesień brakuje w rozdziale piątym, który stanowi przegląd unijnego *acquis* w omawianym obszarze. Autorka dokonała niezwykle istotnego zebrania i uporządkowania aktów i strategii unijnych, ale nie odniosła się do ich skutków. Podrozdział szósty (s.228), poświęcony praktyce, dotyczy zupełnie innej kwestii i odnosi się do przedsiębiorstw, a nie państw. Szkoda, że w tym rozdziale nie pojawiło się orzecznictwo TSUE, które dotyczy omówionych dyrektyw

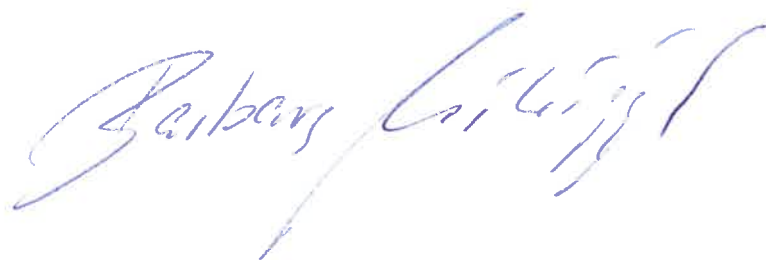
zgromadzonego przez Autorkę ogromnego materiału normatywnego. Poza tą uwagą, strona formalna pracy nie budzi większych zastrzeżeń.

Konkluzja

Podsumowując chciałabym podkreślić, że recenzowana rozprawa świadczy o znajomości przez Doktorantkę prawa międzynarodowego i europejskiego, a także o tym, że potrafi Ona czerpać z innych dyscyplin (m.in. ochrony środowiska). Dysponuje dobrym warsztatem badawczym i umiejętnością kształtowania jasnego przekazu.

Praca nie jest pozbawiona mankamentów, ale w znacznej części, przedstawione przeze mnie uwagi mają charakter polemiczny i mam nadzieję, że będą one przyczynkiem do dyskusji w ramach kolejnego etapu postępowania.

W świetle powyższego wyrażam opinię, że rozprawa doktorska przygotowana przez Panią mgr Agnieszki Oleksyn – Wajdę spełnia warunki określone w art. 187 ustawy z dnia 20 lipca 2018 r. Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (Dz.U. z 2018 r. poz. 1668 ze zm.). Recenzowana rozprawa stanowi oryginalne rozwiązanie problemu naukowego oraz wykazuje ogólną wiedzę teoretyczną Kandydatki w dyscyplinie nauki prawne, a także umiejętność samodzielnego prowadzenia pracy naukowej. Recenzowana rozprawa może zatem stanowić podstawę do przeprowadzenia dalszych czynności w przewodzie doktorskim.

A handwritten signature in blue ink, appearing to read 'Barbara Cielieżyńska', is written across the lower half of the page.